

تأملی بر تدریس و مسائل اساسی مرتبط با آن

کلیات تدریس، روشها و الگوهای تدریس، مسایل مرتبط با تدریس معلمان،
تدریس اثربخش در آموزش عالی و پژوهشهای مرتبط با تدریس

مولفان:

حسن اسلامیان

دانشجوی دکترای رشته علوم تربیتی از دانشگاه اصفهان و مدرس دانشگاه

زهرة محمدی

کارشناس ارشد ادبیات عرب

زهرا عظیمی

کارشناس ارشد رشته علوم تربیتی

سرشناسه: حسن اسلامیان - زهره محمدی - زهرا عظیمی
عنوان و پدید آور: تاملی بر تدریس و مسائل اساسی مرتبط با آن. اسلامیان، حسن،
مولف، ۱۳۶۲ - محمدی، زهره، مولف، ۱۳۵۶ - عظیمی، زهرا، مولف، ۱۳۶۲.
مشخصات نشر: ارسطو. مشهد.
تعداد صفحات: ۱۳۱ صفحه
موضوع: تدریس - اصول و روش ها - آموزشی.
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۰۷۰۳-۲-۸
رده بندی دیویی: ۲ ب ۹ ف / ۶۰۱
رده بندی کنگره: ۶۰۲۳۱۴ کتابخانه ملی ایران ۴۵۶
شماره کتابشناسی ملی: ۵۹۸۶۲۱۴

نام کتاب: تاملی بر تدریس و مسائل اساسی مرتبط با آن
مولفان: حسن اسلامیان - زهره محمدی - زهرا عظیمی
ناشر: ارسطو (با همکاری سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۲
چاپ: مدیران
قیمت: ۵۵۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۰۷۰۳-۲-۸
تلفن های مرکز پخش: ۵۰۹۶۱۴۵ - ۵۰۹۶۱۴۶ - ۵۰۱۱
www.chaponashr.ir

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
فصل اول: کلیات تدریس.....	۹
- تعاریف و نگرش های صاحب نظران در ارتباط با مفهوم تدریس.....	۱۲
- سازماندهی فعالیت های فرایند یاددهی - یادگیری.....	۱۶
- عوامل مؤثر بر تدریس.....	۱۸
- رابطه تدریس و یادگیری.....	۲۰
- یادگیری و تدریس فعال.....	۲۵
فصل دوم: روشها و الگوهای تدریس.....	۲۹
- مهم ترین الگوها و طبقه بندی های ارائه شده از تدریس توسط صاحب نظران.....	۳۱
- مهم ترین و مرسوم ترین روش های تدریس مورد استفاده در نظام های آموزشی.....	۴۰
فصل سوم: مسایل اساسی مرتبط با تدریس معلمان.....	۴۷
- نقش و جایگاه معلم در در نظام های آموزشی.....	۴۹
- ویژگی های یک تدریس اثر بخش برای معلمان.....	۵۴
- مفهوم تدریس فعال و لزوم استفاده معلمان از روش های تدریس فعال.....	۵۸

- رهنمود های لازم برای معلمان برای انجام یک تدریس اثربخش.....۶۵

فصل چهارم: تدریس اثربخش در آموزش عالی.....۶۷

- نظریه های تدریس در آموزش عالی.....۶۹

- مولفه های تدریس اثربخش در آموزش عالی.....۷۱

- رابطه بین انجام تدریس اثربخش توسط استادان با هوش هیجانی.....۷۳

- تاثیر انجام تدریس اثربخش توسط استادان بر رشد تفکر انتقادی دانشجویان.....۸۱

- تاثیر انجام تدریس اثربخش توسط استادان بر روحیه علمی دانشجویان.....۸۴

- رابطه بین سبکهای تدریس استادان با سبک های یادگیری دانشجویان.....۸۶

فصل پنجم: پژوهش های انجام شده در حوزه تدریس.....۹۱

- میزان اثر بخشی روش یا روش های تدریس در زمینه ها یا دروس مختلف و یا مقایسه میزان اثربخشی

دو یا چند روش تدریس باهم در زمینه ها یا دروس مختلف.....۹۴

- بررسی و تشخیص روش های تدریس مورد استفاده در دروس های مختلف توسط مشاهده گر.....۱۰۰

- بررسی میزان استفاده از روشهای تدریس خاص.....۱۰۲

- بررسی رابطه بین روشهای تدریس و متغیر های دیگر.....۱۰۳

- بررسی موانع استفاده از روشهای تدریس فعال و مناسب.....۱۰۵

- پژوهش های انجام شده در ارتباط با کتاب راهنمای تدریس.....۱۰۶

- ارزشیابی از تدریس استادان دانشگاه.....۱۰۶

پیش‌گفتار

آرزوی دیرینه هر جامعه‌ای پیشرفت و تعالی افراد آن جامعه و داشتن شهروندانی فرهیخته و اندیشمند است و بدیهی است که هر پیشرفتی در زمینه‌های مختلف از جمله فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، مستلزم داشتن افرادی متفکر، خلاق و منتقد است تا بتوانند تصمیمات درست را اتخاذ نمایند و برنامه‌ریزی صحیحی داشته باشند که این امر وابسته به وجود نظام‌های آموزشی فعال و پویاست. لذا به جرأت می‌توان گفت که هر پیشرفتی در جامعه، از نظام‌های آموزشی کارآمد و اثربخش نشأت می‌گیرد و این منوط به عوامل متعددی از جمله آگاهی معلمان و استادان دانشگاه از روشها و الگوهای مطلوب تدریس، مطالعه یافته‌های پژوهشی مرتبط با حوزه تدریس و استفاده از روش‌های موثر و کارآمد تدریس به اقتضای موضوعات درسی و شرایط یاددهی-یادگیری توسط معلمان و استادان دانشگاه، می‌باشد.

امروزه معلمان و استادان دانشگاه باید با مطالعه نظریه‌ها و دیدگاه‌های نوین و فعال تدریس، از به انحراف کشیده شدن اهداف آموزشی جلوگیری کرده و به تعالی کیفیت آموزشی بپردازند؛ چرا که بسیاری از معلمان و استادان، اعم از تازه‌کار، باتجربه، تنبل، سالخورده، جوان و غیره، همچنان بدون آگاهی و استفاده از روشهای فعال تدریس و با استفاده از روشهای سنتی و غیرفعال تدریس کلاس‌های درس را اداره می‌کنند، در صورتی

که نظریه‌های مربوط به تدریس، یادگیری و نظام‌های آموزشی، دائماً در حال توسعه و تکامل است و در عصر حاضر با دانش‌ها و مهارت‌های سنتی، نمی‌توان به تحقق اهداف یادگیری مطلوب در فراگیران و تحقق اهداف نظام‌های آموزشی امیدوار بود.

بنابراین لزوم استفاده از روش‌های تدریس موثر، فعال و پویا در نظام‌های آموزشی امری حیاتی و اجتناب‌ناپذیر است. مطالعه و به‌کارگیری نحوه اجرای صحیح فعالیت‌های تدریس و یادگیری، از مباحث اساسی نظام‌های آموزشی محسوب می‌شود. استفاده از روش‌های تدریس اثربخش و کارآمد مستلزم آشنایی معلمان و استادان با الگوها و روش‌های تدریس متناسب با دروس و موضوعات مختلف می‌باشد که بتواند علاوه بر آموزش نظری، در صورت لزوم از طریق به‌کارگیری وسایل آموزشی و کمک آموزشی مناسب، به آموزش‌های عملی و در نهایت تحقق یادگیری مطلوب کمک شایانی داشته باشد.

تدریس یکی از عناصر تعیین‌کننده و بسیار مهم در نظام تعلیم و تربیت می‌باشد که چگونگی انجام آن می‌تواند زمینه‌ساز بسیاری از موفقیت‌ها و شکست‌های نظام‌های آموزشی باشد. در واقع بستر ساز بسیاری از شکست و موفقیت‌های نظام‌های آموزشی، نحوه تدریس معلمان و استادان می‌باشد. در تایید اهمیت امر تدریس همین بس که برخی صاحب‌نظران، تدریس را معادل آموزش و پرورش به کار می‌برند. با نظر به اهمیت فوق‌العاده امر تدریس در نظام‌های تعلیم و تربیت، دیدگاه‌ها، تعاریف، الگوها، طبقه‌بندی‌ها و روش‌های متعددی از تدریس به وسیله صاحب‌نظران ارائه گردید که متعاقب آن پژوهش‌های بسیار زیادی در ارتباط با تدریس در داخل و خارج کشور انجام شده است. در این میان آنچه بسیار مهم جلوه می‌نماید این است که تکرر و تعدد تعاریف، دیدگاه‌ها، الگوها و روش‌های ارائه شده توسط صاحب‌نظران حوزه تدریس، موجب مستغرق شدن اندیشمندان و محققان این حوزه در منازعات و مجادلات نظری و مفهومی شده که این امر گویای عدم هماهنگی، انسجام و وحدت نظر در حوزه تدریس می‌باشد.

با عنایت آنچه ذکر شد، لازم است در ارتباط با جمع‌بندی و سازماندهی تعاریف، دیدگاه‌ها، الگوها، روش‌های تدریس ارائه شده، ارتباط متغیرهای مختلف با تدریس و

همچنین پژوهش‌های انجام شده در ارتباط با تدریس، تاملی جدی صورت گیرد تا هم دست اندرکاران و ذینفعان حوزه تدریس به درک واحد و هماهنگی از تدریس و عوامل مرتبط با آن دست یابند و هم زمینه‌ای برای پژوهشگران فراهم شود که بتوانند به انجام تحقیقات نظری و عملی موثر و مورد نیاز در حوزه تدریس بپردازند، تالیف حاضر گامی در این راستا می‌باشد. همچنین امید است چاپ این اثر گامی کوچکی در راستای آگاهی و توانمندسازی دانشجویان، محققان، معلمان و استادان گرانقدر در حوزه تدریس باشد.

تقدیر و تشکر

خداوند را سپاس می‌گوییم که سیاهی ندانستن را از من زدود، به من فرصت داد تا عمر خویش را در راه تحصیل علم و دانش سپری کنم و همواره استادانی دلسوز و فرزانه بر سر راهم قرار داد تا در این راه دراز و بی پایان علم جویی، راهنمای راهم و تسکین آتش سیری ناپذیرم باشند. به امید آنکه به یاد خورشید تابان راهم، شمع کوچکی بر سر راه تشنگان دیگر باشم.

بنده این اثر را تقدیم می‌کنم به روح بزرگ پدرم، برای شادی روحش صلوات.

فصل اول:

کلیات تدریس

فهرست مباحث فصل حاضر:

- تعاریف و نگرش های صاحب نظران در ارتباط با مفهوم تدریس
- سازماندهی فعالیت های فرایندیاددهی - یادگیری
- عوامل مؤثر بر تدریس
- رابطه تدریس و یادگیری
- یادگیری و تدریس فعال

مقدمه

تدریس از جمله فعالیت هایی است که صاحب نظران در تعریف و چیستی آن اتفاق نظر ندارند، و البته هر یک از آنان در تبیین نظر خود از تدریس، دلایلی را عرضه می کنند (صفوی، ۱۳۶۹، شریعتمداری، ۱۳۷۴، کاظمی، ۱۳۷۴، جوپس^۱ و ویل^۲، ۱۹۸۶، زاهوریک^۳، ۱۹۷۸، لوسون^۴، ۱۹۹۳، به نقل از موسی پور، ۱۳۷۵). بعضی تدریس را علم^۵ و بعضی هنر^۶، بعضی از اندیشمندان تربیتی آن را در ارتباط با یادگیری و برعکس، برخی دیگر آن را جدای از یادگیری می دانند. بنابراین تدریس از جمله مفاهیمی است که بیشتر با فلسفه‌ی تربیتی عجین شده است و مربیان، فیلسوفان و محققان تربیتی و هر کدام با توجه به اصول، اهداف و معرفت‌شناسی خود، تعریفی از آن ارائه داده‌اند. تعدد تعاریف تدریس حاکی از تلاش چشمگیر صاحب نظران برای شناخت آن است، شاید بتوان گفت حاصل تامل ده ها متفکر در این باره آن بوده است که گفتگوی تعریف واحد کمتر مورد تاکید باشد. از طرفی تفاوت در عرصه نظری (مفهوم پردازی) منجر به تفاوت در عرصه عملی (معلمی کردن) می شود (موسی پور، ۱۳۸۳). پذیرش تفاوت های نظری کم

1- Bruce r.joce

2- Marshal weil

3- zahorik

4- lavson

5- Science

6- art

و بیش تفاوت عملی را در پی داشته است و به همیت دلیل برخی صاحب نظران از انواع تدریس های خوب سخن به میان آوردند (هلینگ^۱، ۱۹۸۸).

تعاریف و نگرش های صاحب نظران در ارتباط با مفهوم تدریس

با توجه با تعدد و کثرت تعاریفی که از تدریس توسط صاحب نظران ارایه شده است، نمی توان به ارایه یک تعریف واحد از تدریس پردازیم، اما مروری بر تعاریف ارایه شده فوق الذکر در رابطه با تدریس از منظر صاحب نظران، نشان می دهد که در مجموع سه نگرش کلی در ارتباط با تدریس وجود دارد که در اینجا نگرش های مورد نظر و تعاریف مرتبط با هریک از نگرش ها که توسط صاحب نظران و نظریه پردازان حوزه تدریس ارائه شده است، دسته بندی و تشریح می شود.

۱- نگرشی که هدف و قصد برای یادگیری را مورد توجه قرار می دهد:

این نگرش تدریس را فرایندی در نظر می گیرد که تمام فعالیت های آن در راستای هدایت فراگیران به سمت یادگیری است، در واقع این نگرش هدف گرا است و به هدف و قصد تدریس که یادگیری می باشد توجه می کند. برخی از مهم ترین تعاریف های ارایه شده از تدریس با نگرش هدف گرا عبارتند از:

- براون و اتکینز^۲ معتقد است تدریس عبارت است از فراهم سازی فرصتهایی برای یادگیری دانش آموز و فرآیندی تعاملی و فعالیتی عمدی است (به نقل از صادقی، ۱۳۸۹).

- «به مجموعه تدابیر منظمی که معلم برای رسیدن به هدف، با توجه به شرایط و امکانات، اتخاذ می کند، روش تدریس می گویند» (شعبانی، ۱۳۸۲).

- روش های تدریس، شیوه کار معلم را در کلاس شکل می دهند و فرصت های مناسب را برای یادگیری دانش آموزان فراهم می کنند (آقازاده، ۱۳۸۴).

- مهرمحمدی (۱۳۷۴) به نقل از گیج . ان . ال تدریس را هرگونه فعالیتی می داند که

1- helling

2- Brown & Atkins

از جانب یک فرد به منظور تسهیل یادگیری فرد دیگری انجام می پذیرد تا یادگیرنده را با زوایای بیشتری از ناشناخته آشنا کند.

- تدریس عبارت است از ارائه کمک صحیح در فرآیند یادگیری. بدین ترتیب تدریس شکل خاصی از آموزش است که همواره به انجام صحیح فرآیند یادگیری می‌اندیشد (میرلوحی، ۱۳۸۲).

- «لانجرن»^۱ تدریس را فرآیند پیچیده و از قبل برنامه‌ریزی شده‌ای می‌داند که توسط معلم در کلاس درس اجرا می‌شود و هدف عمده‌اش ایجاد درگیری و تعامل ذهنی یادگیرنده با مطالب یادگرفتنی است (صادقی، ۱۳۸۹).

- اسمیت^۲ (۱۹۸۸) تدریس را فرآیندی از اعمال می‌داند که در تهییج یادگیری صورت می‌پذیرد.

۲- نگرشی که موفقیت در یادگیری را مورد توجه قرار می دهد

طرفداران این نگرش معتقدند تدریس اقدام یا اقداماتی است که باعث می شود در فراگیر یادگیری به وقوع بپیوندد. این نگرش تدریس را فرآیندی در نظر می گیرد که مهمترین خاصیت آن ایجاد یادگیری در یادگیرنده می باشد، در واقع این نگرش نتیجه گرا است و به موفقیت عمل تدریس که وقوع و ایجاد یادگیری در فراگیر می باشد توجه می کند. برخی از مهم ترین تعریف های ارایه شده از تدریس با نگرش نتیجه گرا عبارتند از:

- تدریس به معنای فعالیتی تعهد آور همراه با هدفی است که منجر به ایجاد یادگیری در فرد دیگری می شود (رابرتسون^۳، ۱۹۸۷).

- تدریس نوعی فعالیت است، فعالیتی که آگاهانه و براساس هدف خاص انجام می گیرد و موجب تغییر رفتار در یادگیرنده می شود. برای انتقال اطلاعات، نیاز به روش مناسب داریم به گونه ای که روش فراینده تدریس را منسجم و هدف دار سازد. پس روش تدریس

1- Lanjern

2- Smith

3- Robertson

عبارت از راه تعلیم با قاعده و منطقی برای ارائه درس است (صفوی، ۱۳۷۵).

- تدریس فرآیند کنش هدفدار براساس برنامه و با استفاده از روش‌ها و فنون مؤثر و نیز به کارگیری فناوری متناسب با محتوای یک موضوع درسی به منظور ایجاد یا تسهیل یادگیری در یادگیرندگان است (سیف، ۱۳۸۶).

- آیزنر^۱ (۱۹۹۴) اظهار می‌دارد، تدریس زمانی صورت می‌گیرد که معلمان توسط حُسن انجام فعالیت‌های آموزشی خود، موفق می‌شوند تا فراگیران، در کل یا در قسمتی از موضوع موردنظر، به یادگیری قادر شوند.

۳- نگرشی که تعامل بین مدرس و یادگیرنده را مورد توجه قرار می‌دهد

طرفداران این نگرش معتقدند تدریس به منزله تعاملی در نظر گرفته می‌شود که بین معلم و دانش‌آموز در کلاس درس، در جریان می‌باشد. این نگرش مهم‌ترین ویژگی تدریس را فعل و انفعال دوجانبه و کنش و واکنش بین مدرس و یادگیرنده در جهت نیل به یادگیری می‌داند. برخی از مهم‌ترین تعریف‌های ارائه شده از تدریس با این نگرش عبارتند از:

- تدریس فعالیتی بین فردی است که در این فعالیت حداقل دو نفر این فعالیت دخیل هستند و زمانی تدریس انجام می‌پذیرد که معلم با یک یا تعدادی یادگیرنده در ارتباط متقابل باشد (بروور^۲، دوژنج^۳ و استوت^۴، ۲۰۰۱).

- تدریس عبارت است از تعامل یا رفتار متقابل معلم و شاگرد، بر اساس طراحی منظم و هدفدار معلم، برای ایجاد تغییر در رفتار شاگرد. (میرزا محمدی، ۱۳۸۳).

- امیدون^۵ و هانتز^۶ (۱۹۶۷) تدریس را یک جریان تعامل می‌دانند که در شکل ابتدایی،

1- Eisner

2- Brower

3- de Jong

4- Stou

5- Omiduon

6- Hunter

گفتگوی کلاس درس را در بر می گیرد و بین معلم و شاگردان رخ می دهد و طی فعالیت های کاملاً تعریف شده به پیش می رود (موسی پور، ۱۳۸۳).

- تدریس یک فعل و انفعال دوجانبه بین معلم و فراگیران است تا فراگیران را با محتوای درسی درگیر کند و با علاقه مندی و شور و شوق، مفاهیم جدید را از موضوعات ارائه شده استنباط نمایند و بدین وسیله زمینه تغییر در نگرش خود را فراهم نموده و ارزش های نوینی را خلق نمایند. در چنین حالتی ویژگی ها و رفتار معلم بر فعالیت و اعمال فراگیران تأثیر می گذارد و بالعکس معلم از ویژگی ها و رفتارهای فراگیران متأثر می شود. به هر حال فعالیت تدریس به منظور اطمینان یافتن از اثرگذاری محتوای برنامه درسی بر فراگیران انجام می گیرد و بیشتر فعالیت و تلاش فراگیران را می طلبد تا کوشش های ذهنی معلم در کلاس درس را. از طرفی فعالیت درسی بر پایه اصول نظام داری تدوین و سازماندهی می شود که بر عهده معلم است، براساس این طراحی معلم ساخته، هدایت فعالیت های تدریس جهت درگیر شدن فراگیر با موضوع درسی، وظیفه اصلی معلم در فرایند تدریس است (شعبانی، ۱۳۷۱).

- فلنדרز تدریس را یک فرآیند کنش و واکنش تعریف می کند که این کنش و واکنش بین معلم و دانش آموز جهت نیل به اهداف مطلوب صورت می گیرد و در نتیجه این کنش و واکنش، هم معلم و هم دانش آموز سود می برند (صادقی، ۱۳۸۹).

- به عقیده شعبانی (۱۳۸۶) اگر فعالیت معلم در کلاس به صورت رفتار متقابل و براساس هدف خاصی صورت نگیرد و موجب ایجاد تغییر در رفتار شاگردان نشود، به هیچ عنوان تدریس به آن اطلاق نخواهد شد.

در مجموع می توان گفت هر یک از این نگرش های مطرح شده بر جنبه های خاصی از تدریس تأکید می کنند و بر اساس این جنبه ها به تعریف و تشریح تدریس می پردازند با توجه به اینکه امروزه بر اصل تعامل و مشارکت فراگیران در فرایند تدریس تأکید بسیار وجود دارد، نگرش سوم از طرفداران زیادی برخوردار است.

در جمع بندی این مبحث، تعریفی از تدریس ارائه می شود که در برگیرنده هر سه نگرش